

ОСВІТА В ЧАСІ І ПРОСТОРИ

ТЕРЕНТЬЄВА Н.О.,

професор кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, доктор педагогічних, професор

УДК 373.3/.5.015.31:613](091)(477)

ОСОБЛИВОСТІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ШКІЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті представлено окреслені в оновленій вітчизняній нормативно-правовій базі (МОН і МОЗ України) окремі аспекти необхідності створення та забезпечення здоров'язбережувального освітнього простору на основі міжсекторального підходу, оскільки МОЗ України визнало, що розв'язати проблеми здоров'язбереження населення України неможливо без активного долучення освітянської сфери до їх розв'язання. Доцільно починати в закладах середньої освіти з початкової ланки, оскільки вона є підґрунтям забезпечення подальшої працездатності дітей, молоді та дорослого населення. Актуалізовано питання забезпечення здоров'язбережувального освітнього процесу з метою збереження здоров'я дітей і молоді, працездатного дорослого населення; усвідомлення педагогічними, науково-педагогічними працівниками відповідальності за збереження власного здоров'я як суспільної цінності та здоров'я дітей і молоді як перспективи суспільно-економічного розвитку країни. **Ключові слова:** освітній простір, здоров'язбереження, здоров'язбережувальні технології, здоров'язбережувальне середовище, початкова школа, здоров'я, здоров'я учнів

В статье представлены отдельные аспекты необходимости создания и здоровьесохраняющего образовательного пространства на основе межсекторального подхода: указанные в обновленной отечественной нормативно-правовой базе (МОН и МОЗ Украины), поскольку МОЗ Украины признало, что решить проблемы здоровьесохранения населения Украины невозможно без активного привлечения образовательной сферы к их решению. Целесообразно начинать такие действия в учреждениях среднего образования с начальной школы, поскольку именно она является основой обеспечения дальнейшей работоспособности детей, молодежи и взрослого населения. Актуализирован вопрос обеспечения здоровьесохраняющего образовательного процесса с целью сохранения здоровья детей и молодежи, трудоспособного взрослого населения; осознание педагогическими, научно-педагогическими работниками ответственности за сохранение собственного здоровья как общественной ценности и здоровья детей и молодежи как перспективы общественно-экономического развития страны. **Ключевые слова:** образовательное пространство, здоровьесохранение, здоровьесохраняющие технологии, здоровьесохраняющая среда, начальная школа, здоровье, здоровье учеников

The article outlines some aspects of the necessity of creation and provision of health-preserving educational space based on an inter-sectoral approach in the updated national normative-legal base (Ministry of Education and Science and the Ministry of Health of Ukraine), since the Ministry of Health of Ukraine has recognized that solving health problems of preserving the population of Ukraine is impossible without active inclusion of the educational sphere to their solution. It is advisable to start in institutions of secondary education from the initial level, as it is the basis for ensuring the further performance of children, youth and adults. The issues of ensuring a healthy educational process to preserve the health of children and young people, able-bodied adults; awareness of pedagogical, scientific and pedagogical workers of responsibility for preserving their own health as a social value and the health of children and young people as prospects of socio-economic development of the country. **Key words:** educational space, health saving, health-saving technologies, health-preserving environment, elementary school, health, students' health

Постановка проблеми. Розвиток освітньої сфери в Україні є неможливим поза сучасними

глобалізаційними процесами, які визначають модернізацію освіти в масштабах усього світу. Освітні послуги мають реалізувати формування людського капіталу, підготовку конкурентоспроможних працівників, які відповідатимуть викликам сучасного суспільства і вимогам освітнього середовища, самореалізовуватимуться в обраній професії та уникати раннього професійного вигорання.

У глобальному (державний рівень) та локальному (інституційний рівень) масштабах працівники сфери освіти мають підтримувати впровадження здоров'язбережувальних програм і технологій в освітній виробничий простір; мотивувати суб'єктів освітнього процесу до його побудови із запровадженням доцільних здоров'язбережувальних технологій; встановлювати коректні пріоритети життєдіяльності освітнього простору [16, с. 168].

Здоров'язбереження є інтегральним показником якості життя громадян. На жаль, на початок ХХІ століття людство прийшло "...в хворому стані...", що підтверджують дані про скорочення чисельності населення, тривалості життя, зростання дитячої смертності, розповсюдження захворювань тощо (Державна доповідь міністра охорони здоров'я України). Такий стан засвідчує неефективність використання здоров'язбережувальних технологій в освітній простір, а особливо в освітнє середовище початкової школи, оскільки саме тут закладаються підвалини здорової нації (окрім родинного середовища, звісно).

Особливу проблему становить стан здоров'я педагогічних працівників та школярів внаслідок підвищених чинників ризику, до яких відносять, зокрема, нервову та розумову перенапруженість, постійне порушення режиму харчування, праці та відпочинку. А перенавантаження навчальних планів і програм початкової школи, зниження ігрової компоненти за рахунок збільшення теоретичної складової наприкінці ХХ століття, скорочення екскурсій та освітніх заходів на свіжому повітрі спричинило підвищення відсотку хворих дітей (і, як наслідок, зниження загальної працездатності дорослого населення).

Метою статті є окреслення основних результатів досліджень щодо впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній простір вітчизняної початкової школи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття, які довели свою продуктивність та ефективність та можуть бути застосовані в освітньому просторі Нової української школи в контексті оновленої нормативно-правової бази. Найголовнішим, на нашу думку, є формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей та молоді. А допомогти дітям сформувати таке ставлення мають вчителі і

батьки. На даль, не всі вони можуть засвідчити наявність у себе відповідного ціннісного ставлення до власного здоров'я та здоров'я нової генерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Формування ціннісного ставлення до здоров'я є предметом досліджень М. Амосова, І. Беха, В. Бобрицької, І. Брехмана, С. Гаркуші, Л. Горяної, О. Дубогай, Н. Коцур, Ю. Лісіцина, Н. Онищенко, О. Савченко, Л. Суценко, Н. Терентьєвої, О. Щапан, Ю. Шапрана, А. Цюся та ін.

Підготовка фахівців нової генерації регламентується такими основними нормативно-правовими документами: Законами України "Про освіту" (2017), "Про вищу освіту" (2014 зі змінами і доповненнями), Концепцією Нова Українська школа та рекомендаціями і методичними рекомендаціями МОН України щодо реалізації їх положень; освітніми програмами підготовки фахівців спеціальностей 014 (Середня освіта) за окремими спеціальностями і спеціалізаціями тощо; положеннями та постановами МОЗ України.

Виклад основного матеріалу. Виокремимо основні положення Законів України "Про освіту" (2017) і "Про вищу освіту" (2014) в контексті створення здоров'язбережувального освітнього простору в закладах освіти. Зокрема, Законом України "Про вищу освіту" передбачено право осіб, які навчаються, на "...користування виробничою, культурно-освітньою, побутовою, оздоровчою базами закладу вищої освіти...", "участь в обговоренні та вирішенні питань ... організації дозвілля, побуту, оздоровлення..." (стаття 62) [12], що опосередковано засвідчує наявність ознак здоров'язбережувального освітнього простору у закладах вищої освіти. Закон України "Про освіту" забезпечує державні гарантії щодо належних умов праці та медичного обслуговування, виплату педагогічним і науково-педагогічним працівникам допомоги на оздоровлення (стаття 57) [13], що також опосередковано засвідчує наявність ознак здоров'язбережувального середовища.

На створення здоров'язбережувального освітнього середовища спрямована і Концепція Нової української школи, зокрема одна з десяти ключових компетентностей – Екологічна грамотність і здорове життя – в частині "...усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя..." [17, с. 12]. Укладено рекомендації "Новий освітній простір. Символи змін" [18], де однією зі складових зазначено "комфорт та

енергоефективність”; рекомендовано еко-тематику оформлення закладу освіти і здорового способу життя. На реалізацію зазначеного спрямовано і зміст Наказу МОН України від 23.03.2018 № 283 “Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи” [16].

На збереження здоров'я нації спрямовано і зміст Концепції Загальнодержавної програми “Здоров'я 2020 – український вимір”, схваленої розпорядженням КМУ від 31.10.2011 № 1164. Однією з головних проблем, поряд із високим рівнем смертності, низькою народжуваністю, високим рівнем поширеності хронічних неінфекційних захворювань, зменшенням тривалості життя, передчасною смертністю працездатного населення виокремлено погіршення психічного здоров'я молодих людей [31], тобто учнівської і студентської молоді. Програмою запропоновано три варіанти можливого розв'язання ситуації:

- “...перший варіант – збереження існуючої ситуації в системі охорони здоров'я, що призведе до погіршення медико-демографічної ситуації в країні і потребуватиме значного зростання витрат на охорону здоров'я без покращення здоров'я населення та зниження показників смертності. Це негативно вплине на соціально-економічний стан держави;
- другий варіант – реформування тільки системи надання медичної допомоги, що забезпечить більш доступне та ефективне надання медичної допомоги за рахунок широкого впровадження сімейної медицини, диференціації медичної допомоги за інтенсивністю лікувального процесу та її розподіл за рівнями, але суттєво не вплине на потребу населення у високоспеціалізованій медичній допомозі, що потребує значних фінансових ресурсів;
- третій варіант – вжиття заходів з профілактики та раннього виявлення захворювань, здійснення контролю за перебігом захворювань та запобігання їх несприятливим наслідкам, формування системи громадського здоров'я, мотивацію населення до здорового способу життя, запровадження заходів з реабілітації, організацію спеціальних заходів з медичного забезпечення за окремими класами хвороб та нозологічними формами, що разом з проведенням реформи системи надання медичної допомоги забезпечить зниження потреби у медичній допомозі, раціональне використання ресурсів галузі, застосування солідарного принципу фінансування, підвищення якості та надання ефективної медичної допомоги, що призведе до покращення здоров'я та зниження первинної

інвалідизації населення, загальної смертності та смертності населення в працездатному віці.

Третій, оптимальний варіант дасть змогу підвищити рівень соціальної справедливості в галузі охорони здоров'я, впровадити міжсекторальний підхід із залученням різних галузей національної економіки на підставі прийнятих стандартів, правил та заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я працюючого населення та формування здорового способу життя, підвищити тривалість та якість життя, насамперед працездатного населення, зменшити розрив у стані здоров'я різних соціально-економічних груп населення...” [15].

Саме третій варіант передбачає активне долучення освітянської сфери до розв'язання проблем здоров'язбереження населення України.

У щорічній доповіді “Про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2016 рік” (2017) зазначено, що “...здоров'я сприяє підвищенню продуктивності праці, формуванню більш ефективних трудових ресурсів та більш здоровому старінню; скорочує витрати, пов'язані з хворобою та соціальною допомогою, а також витрати, пов'язані з наданням медичної допомоги; сприяє зменшенню витрат податкових надходжень у бюджет. Міжнародний досвід показує, що найбільш перспективним шляхом для забезпечення здоров'я та благополуччя населення є злагоджена робота усіх секторів держави, яка скерована на соціальні та індивідуальні детермінанти здоров'я. В Європейському регіоні ВООЗ з 2012 р. діють Основи європейської політики “Здоров'я-2020” як стратегічна платформа, заснована на цінностях, орієнтована на конкретні дії, з можливістю адаптації до конкретних реалій. Цим документом країни Європейського регіону ВООЗ визнають право кожної людини на здоров'я, незалежно від етнічної належності, статі, віку, соціального положення та платіжеспроможності. До основних цінностей відносяться справедливість, стійкість, якість, прозорість, підзвітність, захист людської гідності та право на участь у прийнятті рішень...” [24].

Популяризації ідей здоров'язбереження в контексті європейських пріоритетів та здійснюваних наукових досліджень сприяють такі видання Державної установи “Український інститут стратегічних досліджень” Міністерства охорони здоров'я України: “Україна. Здоров'я нації”, “Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України”, “Економіка і право охорони здоров'я”. Міжнародна академія культури безпеки, екології та здоров'я щорічно проводить науково-практичні заходи (конференції, семінари,

круглі столи) з питань здоров'язбереження, активними учасниками яких є фахівці, які розробляють та впроваджують в практику роботи закладів освіти здоров'язбережувальні технології, про що свідчать збірники праць та матеріали конференцій.

Зазначимо, що Україна належить до країн Європейського регіону із незадовільними показниками здоров'я, низькими показниками середньої очікуваної тривалості життя. Поширеними є поведінкові фактори нездоров'я: вживання тютюну та алкоголю, ожиріння, низький рівень фізичної активності, високий рівень стресів. До сталого переліку хвороб (різних систем та органів, генетичні аномалії, новоутворення тощо) офіційно додано клас "Розлади психіки і поведінки". Самостійно розв'язати питання збереження здоров'я населення медицина не в змозі, тож має інтегруватися до освітньої діяльності, оскільки значна кількість "чинників ризику" має поведінкову основу, і саме система освіти в змозі забезпечити реалізацію профілактичних дій.

Значний внесок у розбудову проблеми здоров'язбереження, впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній простір здійснила Л. Горяня. Її праці присвячено розкриттю сутнісних показників інтеграції підготовки педагогічних працівників до управління впровадженням здоров'язбережувальних технологій; ролі педагогічної освіти у посиленні процесуальної сторони підготовки педагогічних працівників до оволодіння методиками підготовки до управління впровадженням здоров'язбережувальних технологій; питань організації безпечної для здоров'я фахівців середовища та актуалізується роль педагогічного працівника в здоров'язбережувальному організаційному менеджменті [5]; виокремленню основних та специфічних характеристик феномена модернізації навчання науково-педагогічних працівників до управління здоров'язбережувальними технологіями, дію яких спрямовано на розв'язання психологічних й освітніх проблем в умовах глобалізації громадянського суспільства; характеристиці та пошуку шляхів прогнозовано реагувати на виклики часу і, зокрема, визначати рівень конкурентоспроможності системи освіти; актуалізації значущості концептуальних ідей для нових підходів до навчання здоров'язбереженню всіх суб'єктів освітнього простору [3]; окресленню методики управління впровадженням здоров'язбережувальних технологій, стану і перспективних напрямів полікультурного формування професійного іміджу педагогічних працівників різних категорій; виокремленню сутності індивідуального іміджу,

його дефініції залежно від здоров'язбережувального напряму діяльності, мультисуб'єктності загального іміджу установи, закладу в сучасних педагогічних умовах входження вітчизняної освіти в світовий інформаційний простір і трансформування в європейський освітній простір; узагальненню й обґрунтуванню впливу володіння методикою управління впровадженням здоров'язбережувальних технологій на формування професійного індивідуального іміджу педагогічних працівників і на загальний імідж закладів [8] тощо.

Виокремимо практико-орієнтовані видання окремих представників наукової школи Л. Горяної, зокрема такі напрацювання: "Управління впровадженням здоров'язбережувальних технологій у закладах нового типу", у преамбулі до якої зазначено, що "школа – це життєвий простір усіх учасників навчально-виховного процесу; тут вони повноцінно живуть, і тому вся діяльність навчального закладу відбувається для того, щоб сприяти впровадженню таких технологій, які б сприяли формуванню навичок збереження здоров'я; гармонізації відносин між учнями і педагогами, школою та родиною, школою і громадою, ґрунтуючись на ідеї самоцінності дитинства, діалогу, усвідомленого вибору особистого життєвого шляху..." [90, с. 2]; "Особливості впровадження здоров'язбережувальних технологій в шкільний простір", де зібрано поради щодо організації роботи експериментальних шкіл зі створення здоров'язбережувального середовища і представлено результати відповідного експерименту за авторськими методиками [6], "Готовність педагогічних працівників до впровадження здоров'язбережувальних технологій серед усіх учасників навчально-виховного процесу у закладах освіти України", де узагальнено теоретичні і методичні засади педагогічного експерименту із запровадження здоров'язбережувальних технологій у заклади освіти, проаналізовано виміри готовності педагогічних працівників до впровадження методик здоров'язбережувальних технологій [4]. Вартують на увагу спроби обґрунтування навчально-методичного забезпечення впровадження здоров'язбережувальних технологій, зокрема запропоновано опис психолого-педагогічного супроводу управлінської діяльності методистів районних відділів освіти із впровадження здоров'язбережувальних технологій в загальноосвітніх навчальних закладах, шляхом використання новітніх технологій, методів виховання в учнів здорового способу життя; вирішення проблеми навчання здоров'язбереженню життя та використання оздоровчих методик, які передбачають систематичний комплекс заходів,

спрямованих на усвідомлення самозбереження, як однієї з основних життєвих цінностей [20].

Значна кількість досліджень присвячена здоров'язбережувальним технологіям у системі підготовки вчителів дошкільних установ та початкових класів, їх впровадження у відповідні заклади освіти, зокрема: О. Василенко (аналізуються сучасні здоров'язбережувальні технології, що застосовуються у роботі дошкільних навчальних закладів; автор детально аналізує їх сутність та зміст, визначає провідні особливості і класифікації; проводиться змістовий аналіз понять «технології», «педагогічні технології», «соціальні технології», «здоров'язбережувальні технології» тощо) [2]; Т. Андрющенко (проаналізовано сучасні наукові погляди на поняття «здоров'язбережувальна технологія»; окреслено здоров'язбережувальні технології, які доцільно використовувати в процесі формування здоров'язбережувальної компетентності в дітей дошкільного віку) [1]; Н. Карапузової (розкрито особливості застосування здоров'язбережувальних технологій у системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів і схарактеризовано їх практичне впровадження; основними компонентами здоров'язбережувальних технологій виокремлено аксіологічний, гносеологічний, емоційно-вольовий і фізкультурно-оздоровчий; виокремлено стресогенні чинники та окреслено критеріальні показники сучасної аудиторної роботи з позицій здоров'язбереження) [14]; О. Янкович (на основі аналізу теоретичних аспектів та практики реалізації здоров'язбережувальних технологій у 90-х рр. ХХ ст. – на поч. ХХІ ст. визначено особливості їх розвитку в навчально-виховному процесі початкової школи; наведено підходи до трактування понять, класифікації технологій у галузі здоров'язбереження; з'ясовано суть поняття «розвиток здоров'язбережувальних технологій»; виявлено можливості використання позитивних ідей досвіду генезису здоров'язбережувальних технологій у початковій школі та в педагогічних ЗВО у процесі підготовки майбутніх учителів учнів молодшого шкільного віку) [25]; О. Дубогай (обґрунтування методики «навчання в русі» для учнів початкової школи та окреслення результатів всеукраїнського експерименту) [10; 11].

Здоров'язбережувальні технології можна вважати соціально-педагогічною інновацією, що відповідає законам системного, діяльнісного, аксіологічного та праксеологічного підходів [4, с. 6]. Мета всіх здоров'язбережувальних технологій – сформувати у людини необхідні знання, уміння, навички, цінності і потребу у

здоровому способі життя, навчити застосовувати набуте у повсякденному житті.

Саме освітня система покликана створити для всіх учасників освітнього процесу здоров'язбережувальний простір, який О. Підгірна обґрунтовує як «...багаторівневу систему і соціально організоване виховне середовище, в якому пріоритетами є: здоровий спосіб життя, культура здоров'я, прогнозування здоров'язберігаючої діяльності» [19]. Таким чином, здоров'язбережувальний простір в закладі освіти – це спеціально розроблене фахівцем середовище, умови якого спрямовані на формування, зміцнення та збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я і задоволення людських потреб, здібностей та можливостей у здоров'язбереженні [9, с. 23-24].

Як зазначає В. Ткаченко, криза здоров'я дітей, підлітків та молоді в Україні загрожує національній безпеці, економічному та соціальному розвитку, обороноздатності країни. Масштаби і наслідки порушення здоров'я нових поколінь населення величезні. Ці проблеми лежать у сфері життєвих інтересів суспільства, сім'ї, особистості. Для дітей і молоді основними складовими елементами здорового способу життя є раціональне харчування, рухова активність, загальнозміцнюючі й антистресові заходи, повноцінний відпочинок, висока медична активність – усе це входить до здоров'язбережувальних технологій. У сучасних складних соціально-економічних умовах відсутність цих елементів у поведінці значної частини молоді є фактором ризику виникнення захворювань [23, с. 177]. Отже, здоров'язбережувальні технології є однією з основних рушійних сил у педагогічному процесі для забезпечення покращення та збереження здоров'я учнів і підростаючого покоління нашої держави.

Відповідно до окресленої мети здійснено контент-аналіз двох груп джерел з питань дослідження: нормативно-правових документів України та наративних джерел. Зазначено, що необхідно впроваджувати міжсекторальний підхід із залученням різних галузей національної економіки на підставі прийнятих стандартів, правил та заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я працюючого населення та формування здорового способу життя. Це передбачає активне долучення освітньої сфери до розв'язання проблем здоров'язбереження населення України.

Висновки. Виховання громадської свідомості у ставленні до здоров'я не лише як до особистого надбання, але і як до надбання суспільства, стає завданням системи освіти, оскільки у сучасних умовах постають нагальні проблеми щодо

збереження людиною власного здоров'я. Актуалізовано питання забезпечення здоров'язбережувального освітнього процесу з метою збереження здоров'я дітей і молоді, працездатного дорослого населення; усвідомлення педагогічними, науково-педагогічними працівниками відповідальності за збереження власного здоров'я як суспільної цінності та здоров'я дітей і молоді як перспективи суспільно-економічного розвитку країни.

Список джерел:

1. Андрущенко, Т. Здоров'язбережувальні технології як засіб формування здоров'язбережувальної компетентності дітей дошкільного віку / Т. Андрущенко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2012. – № 27. – Режим доступу : URL : <http://journals.urau.ua/index.php/2308-5126/article/view/6-10>
2. Василенко, О.М. Здоров'язбережувальні технології у виховному процесі дошкільного навчального закладу / О.М. Василенко // Наукові записки кафедри педагогіки. – 2014. – Випуск XXXVII. – С. 87-96.
3. Горяна, Л. Глобалізаційні тенденції підготовки педагогічних працівників до управління впровадженням здоров'язбережувальних технологій в закладах післядипломної педагогічної освіти / Вища освіта України в умовах глобалізації суспільства: монограф. / редкол.: Горяна Л.Г., Терентьева Н.О.; за наук.ред. Євтуха М.Б. – Київ : Агроосвіта, 2015. С. 54-79.
4. Горяна, Л. Готовність педагогічних працівників до впровадження здоров'язбережувальних технологій серед усіх учасників навчально-виховного процесу у закладах освіти України (теоретико-методичні засади) / Л. Горяна. – Київ : ТОВ Вітас, 2013. – 64 с.
5. Горяна, Л.Г. Інтеграція підготовки педагогічних працівників до управління створенням здоров'язбережувального середовища в системі післядипломної освіти / Вища освіта України: ризики, сподівання, успіхи: монограф. / редкол.: Євтух М.Б., Горяна Л.Г., Терентьева Н.О. – Київ: Інтерсервіс, 2015. – С. 167-199.
6. Горяна, Л. Особливості впровадження здоров'язбережувальних технологій в шкільний простір (Поради щодо організації роботи експериментального майданчика) / Л.Роряна. – Київ : БТОВ «Вітас ЛТД», 2012. – 80 с.
7. Горяна, Л. Науково-педагогічні основи модернізації впровадження здоров'язбережувальних технологій у шкільні дисципліни [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19898-naukovo-pedagogichni-osnovi-moder-nizacii-vprovadzhennya-zdorov-yazberezhuvalnix-technologij-u-shkilni-disciplini.html>
8. Горяна, Л. Здоров'язбережувальний контент формування професійного іміджу педагогічних працівників у вітчизняному освітньому просторі. – Професійний успіх у контексті сталого розвитку: освіта, економіка, екологія: монограф. / редкол.: Терентьева Н.О., Горяна Л.Г. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2018. – С. 123-169.
9. Горяна Л. Управління впровадженням здоров'язбережувальних технологій у закладах нового типу (з досвіду роботи) / Л.Горяна, О. Олексієнко, Н. Царик. – Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2014. – 94 с.
10. Дубогай, О. Навчання в русі: Здоров'язберігаючі педагогічні технології в початковій школі / О.Дубогай. – Київ : Вид.дім «Шкільний світ»: Вид. Л.Галіцина, 2005. – 112 с. – URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/723>
11. Дубогай, О. Освітньо-рухова методика навчання учнів молодших класів в системі здоров'язбереження. Вісник Інституту розвитку дитини / Серія: Філософія, педагогіка, психологія. – 2015. – Вип. 38. – С. 61-67. – URL : http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/vird_2015_38_11
12. Закон України «Про вищу освіту» – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
13. Закон України «Про освіту» – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
14. Карапузова, Н.Д. Здоров'язбережувальні технології у системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / Н.Д. Карапузова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2015. – № 1. – С. 39-45.
15. Концепція Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020 – український вимір» – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/244717787>
16. Наказ МОН України від 23.03.2018 № 283 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи» – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekoment-dacij-shodo-organizaciyi-osvitnogo-prostoru-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli>
17. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-comp-ressed.pdf>
18. Новий освітній простір. Символи змін. Рекомендації. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nop/5nop-rekomend22.pdf>
19. Подгорная, О.Е. Проектирование здоровьесберегающего пространства общеобразовательной школы средствами личностно-ориентированного образования : дис. ... канд. пед. наук, 13.00.01. – Тирасполь, 2005. – 211 с.
20. Свердлик, Н. Науково-педагогічний супровід для методистів районних відділів освіти із впровадження здоров'язбережувальної технології

- (у системі “Хортинг”) / Н. Сverdлик // Теорія і методика хортингу. – Випуск 3. – 2015. – С. 218-222.
21. Терентьєва, Н. Контент Цілей розвитку тисячоліття: проблема збереження репродуктивного здоров'я в освітньому середовищі / Актуальні проблеми здоров'язбереження в Україні: педагогічні та медичні проблеми репродуктивного здоров'я: матеріали Міжнародного науково-практичного семінару (24 квітня 2014 р.). – Черкаси, Видавець Чабаненко Ю.А., 2014. – С. 24-27.
  22. Терентьєва, Н. Цілі розвитку тисячоліття: освітнянський контент: Навчальний посібник / Н.Терентьєва. – Черкаси : ФОП Чабаненко Ю.А., 2017. – 88 с.
  23. Ткаченко, В.В. Основні аспекти поняття “здоров'язбережувальні технології” / В.В. Ткаченко // Наука і освіта. – 2014. – № 3. – С. 177-180.
  24. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2016 рік / МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – Київ, 2017. – 516 с.
  25. Янкович, О. Розвиток здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі початкової школи (1991-2016 рр.) // Людинознавчі студії. Серія “Педагогіка”. – 2017. – Випуск 4/36. – С. 302-312.

ЦИБУЛЬКО Г.Я.,

доцент кафедри педагогіки і методики технологічної та професійної підготовки ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», кандидат педагогічних наук

САЛОГУБ В.С.,

методист відділу менеджменту освіти та педагогічних інновацій Донецького обласного інституту після дипломної педагогічної освіти

ТЮТЕРЕВ А.В.,

студент факультету початкової технологічної та професійної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

УДК 377 «19»

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УКРАЇНІ В ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті проаналізовано особливості організації трудового навчання й виховання учнів початкових класів з перших років організації в Україні радянської школи та до початку війни 1941 року.

Досвід організації трудового навчання й виховання, окремі дослідження та пропозиції, відображені в педагогічній літературі, дають можливість сформулювати основні вимоги, яким мала відповідати система трудового навчання й виховання школярів початкових класів у зазначений період. Вище викладене зумовлює необхідність ретельного та всебічного вивчення надбань минулого з історії становлення теорії і практики трудового навчання й виховання учнів початкових класів і творчого його використання для сучасного розвитку національної освіти відповідно до сучасних соціально-економічних умов.

Ключові слова: трудове навчання, трудове виховання, навчальний процес, комплексна система трудового навчання, проектна методика навчання, шкільні програми, позакласна робота з навчального предмета «Праця».

В статье проанализированы особенности организации трудового обучения и воспитания учащихся начальных классов с первых лет организации на Украине советской школы и до начала войны 1941 года.

Опыт организации трудового обучения и воспитания, отдельные исследования и предложения, отраженные в педагогической литературе, дают возможность сформулировать основные требования, которым должна была отвечать система трудового обучения и воспитания школьников начальных классов в указанный период. Выше изложенное обуславливает необходимость тщательного и всестороннего изучения достижений прошлого из истории становления теории и практики трудового обучения и воспитания учащихся начальных классов, творческого его использования для современного развития национального образования в соответствии с современными социально-экономическими условиями.

Ключевые слова: трудовое обучение, трудовое воспитание, учебный процесс, комплексная система трудового обучения, проектная методика обучения, школьные программы, внеклассная работа по учебному предмету «Труд».

The article analyzes the features of the organization of labor training and education of primary school students from the first years of the Soviet school in Ukraine and before the war of 1941.

Experience in the organization of labor training and education, individual studies and